

Heraut – maar waarvan?

In de decennia tussen 1860 en 1890 maakte Nederland in politiek-ideologisch opzicht spannende tijden door. De vastgeroeste politieke structuur, waarbinnen alleen plaats was voor individuele conservatieve en liberale politici, kwam onder druk te staan toen andersdenkenden zich in het politieke leven gingen mengen: vrijdenkers, feministen, vroege socialisten, anarchisten... Partijen vormden zij eerst nog niet – geen wonder, omdat de eerste Nederlandse politieke partij pas in 1879 werd opgericht. In tijdschriftredacties en verenigingen werd echter volop gediscussieerd over atheïsme, vrouwen- of arbeidersrechten of arbeidscollectivering. Als ankerpunt in al deze discussies gold decennialang het oeuvre van Multatuli (1820-1887). Hij was in Nederland een van de scherpste critici van het koloniale beleid, maar minstens even belangrijk waren zijn polemische ideeën over het geloof, over het sociale leven en over de maatschappelijke positie van vrouwen. De bundel *De minotaurus onzer zeden. Multatuli als heraut van het feminisme* besteedt aandacht aan de 'vergeten' feministische fragmenten in het oeuvre van Nederlands belangrijkste negentiende-eeuwse schrijver.

/ Laurens Ham /

In een uitvoerig openingsartikel bespreekt Tom Böhm een hele reeks fragmenten waarin de behandeling van vrouwen en meisjes ter sprake komt. Daarna volgen zes portretten van vrouwen en mannen die zich door het oeuvre lieten inspireren. Drie van hen waren lid van de vrijdenkersvereniging De Dageraad: Titia van der Tuuk, Carel Victor Gerritsen en Wilhelmina Drucker. Maar ook de progressieve docent Jan Versluys, de schrijfster Mina Kruseman en de Indische Kartini kunnen volgens de samenstellers als multatulianen worden beschouwd.

Het lijkt terecht om Multatuli een 'heraut van het feminisme' te noemen, zoals de redacteurs in de ondertitel doen. Tegelijkertijd roept de ondertitel vragen op: hoe moeten we de woorden 'heraut' en 'feminisme' hier begrijpen? Was Multatuli de eerste verkondiger van feministische ideeën, of een grondlegger van feministische groeperingen? Dat laatste kan toch zeker niet beweerd worden. In de korte inleiding van de samenstellers wordt gesproken over de 'betekenis van Multatuli voor de vrouwenbeweging', maar ook dat woord 'betekenis' is niet helemaal scherp. En daarbij: niet iedere besproken figuur sloot zich bij een (vrouwen)beweging aan. Voor Wilhelmina Drucker geldt dat natuurlijk wel. Het artikel van Jean Gelman Taylor gaat echter over de relatief 'geïsoleerde', jonggestorven Kartini, wiens ideeën over vrouwenrechten alleen in haar persoonlijke correspondentie geuit konden worden.

Omdat Multatuli's rol in het feminisme door de samenstellers in het vage wordt gehouden, wordt ook het verband tussen de zes hoofdfiguren en de schrijver niet altijd duidelijk. Soms wordt die invloed overtuigend aangetoond, zoals in Marianne Brauns artikel over Drucker. Die schreef in 1885 samen met haar zuster de sleutelroman *George David*, die in de stijl van *Max Havelaar* het gelijk van de schrijfsters

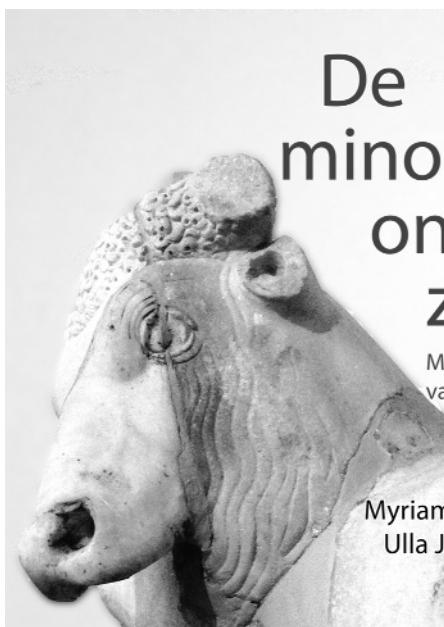
moet bewijzen. Ook in haar latere werk wemelt het van de verwijzingen naar Multatuli; bovendien gebruikt Drucker graag typisch multatulianse woorden, zoals de aanduiding 'Publiek' (met een hoofdletter en zonder 'het' ervoor) wanneer het over de afgestompte massamens gaat. Maar Inge de Wilde kan in haar artikel over Gerritsen over heel wat minder bewijsmateriaal beschikken. De Wilde vermoedde dat de schrijver 'misschien' op 9 februari 1881 bij Gerritsen heeft overnacht, maar dat is toch onvoldoende reden om in dit boek de twee figuren samen te bespreken.

De Wildes artikel gaat dan ook maar zijdelings over Multatuli en biedt vooral een grote verzameling feiten over Gerritsens leven. Ze heeft daar in 21 pagina's maar liefst negentien tussenkopjes voor nodig. Het symboliseert de verbroekeling die in de artikelen, maar ook in het boek als geheel is terug te zien. *De mino-*

taurus onzer zeden bevat een schat aan precies gedocumenteerde levensfeiten, maar een prikkelende overkoepelende these ontbreekt. Dat komt ten dele door de biografische, historische aanpak, die maakt dat er meer ruimte voor feiten wordt ingeruimd dan voor letterkundige analyse. Dat mag dan een keuze van de auteurs en de samenstellers zijn, het blijft een gemis dat de precieze verhouding van Multatuli tot de vrouwenbeweging en het feminisme – beslist niet hetzelfde, natuurlijk – niet helder wordt geanalyseerd.

Dat laatste is nu juist zo'n interessante kwestie. Als Multatuli een feminist kan worden genoemd, dan wel een excentrieke. Vrouwvriendelijk en progressief waren zijn uitspraken over zijn eerste vrouw Tine nauwelijks. Hij had hartstochtelijke meningen over de maatschappelijke positie van vrouwen, dat zeker, maar hanteerde ook graag een patriarchale metafoor: die van de vrouw als akker, waarop de mannelijke schrijver zijn ideeën zaait. Van verenigingen en partijen hield hij al helemaal niet: hij had zijn leven lang een problematische band met De Dageraad, en hij was een held voor socialisten maar verachtte de leer van Marx. Misschien moeten we hem niet zozeer zien als een heraut van het feminisme, maar vooral als iemand die door negentiende-eeuwse feministen is toegeëigend – zoals ook zijn koloniale ideeën tegen zijn zin door politici werden opgeëist.

De spanning tussen zijn eigen doelstellingen en die van zijn 'volgelingen' komt in *De minotaurus onzer zeden* helaas niet aan bod. Zo blijft het gecanoniseerde beeld in stand dat Multatuli een echte emancipator was. Er kan echter niet vaak genoeg worden herhaald dat hem ieder partijdenken en tact ontbrak. Mede daarom is hij nooit als verenigingslid of partijtijger geslaagd, maar wel een van de fascinerendste Nederlandse schrijvers gebleken. Zijn het niet juist zijn grillige teksten die hem tot op de dag van vandaag boeiend maken? ///



Laurens Ham is literatuurwetenschapper en essayist. Hij werkt aan de Universiteit Utrecht aan een proefschrift over autonoom schrijverschap in de Nederlandse literatuur vanaf de negentiende eeuw en doceert aan de Koningstheaterakademie in Den Bosch. Contact: l.j.ham@uu.nl

Myriam Everard en Ulla Jansz (red.), *De minotaurus onzer zeden. Multatuli als heraut van het feminisme*. Aksant, 2010, 232 blz. ISBN 978905260376. € 22,90